

משניות

עם פירוש רע"ב ותוי"ט

זרעים א

וחונה עליהם ביאור

עיר חדשה

בו מיישב את קושיות והשגות התוי"ט

מודפס לראשונה מכתב יד

הגאון רבי יהודה ב"ר שלמה הכהן זיע"א

מחכמי פאס - מרוקו

נערך בתוספת הארות ומראי מקומות

ע"י צוות רבני המכון למצוות התלויות בארץ

בחיצאת

המכון למצוות
התלויות בארץ

שנת תשע"ח

צוות הרבנים החוקרים

עורכים ראשיים

הרב נתנאל אביטל [כולל פיענוח הכת"י] הרב ישראל אנקווה

עורכי משנה

הרב אריאל אילוז. הרב דוד בכר. הרב דוד זיאת
הרב שריה יצחק. הרב דביר עמר. הרב חגי רווח.

הספר יו"ל בסיוע משרד התרבות - מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות

המכון למצוות התלויות בארץ

ת.ד. 176 אלעד מיקוד: 4081003

טלפון: 03-9030580 פקס: 03-9030891

דוא"ל: macon1@bezeqint.net

עיצוב ועימוד:

יהודה הפקות

03-6187365

תוכן הענינים

מאת הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א ראש המכון	דבר המכון
סדר העבודה והעריכה, ההגהות והארות	דבר העורכים
דברי מבוא על הספר ועל הרב המחבר זיע"א ותקופתו	מבוא
דברי הקדמה מאת רבינו המחבר זיע"א	הקדמה

עיר חדשה

זרעים א

מסכת ברכות.....	א
מסכת פאה.....	נג
מסכת דמאי.....	קט
מסכת כלאים.....	קס
מסכת שביעית.....	רלו

דבר המכון

שמונה ועשרים יום לחודש תמוז ה'תשע"ח
יומא דהילולת הראש"ל הרב יש"א ברכה זצוק"ל

"ומזבחה אני שכל המפרשים
הש"ס משניות שאני מעיין דבריהם
ושונה בהם הם יצאו לקראתי
ולדבר בעדי לפני המלך הגדול
מלך מלכי המלכים הקב"ה לאחר
אריכות ימים ושנים אכי"ר".

[מתוך הקדמת המחבר]

כמה נאים הם הדברים למי שכתבם, והלא מי הוא שיכול לומר בלשון הבטחה שכל המפרשים יצאו לקראתו וידברו בעדו לעתיד לבא, אם לא מי שזכה לדברים הרבה, בגין כך שזכה ללמוד תורה לשמה, והתקיימו בו כל הדברים שנשנו כברייא ריש פרק שישי של מסכת אבות. ובעיקר זכה רבינו שעייסקו בתורה במצבים הקשים שעברו עליו ועל בני דורו זיכתה אותו שתהיה "תורה דיליה" וכמבואר במסכת קידושין (דף לב ריש ע"ב). וכאשר היא תורתו הוא בהחלט יכול לכתוב בלשון הבטחה שתורתו תהיה עמו בשעת הדין, היא וכל מי שעסק בדבריהם.

וזהו שאומרת הברייא באבות שם (פ"ב) שכל מי שעוסק בתורה תדיר הרי זה מתעלה והתורה ניתנת לו במתנה. וכמבואר שם בביאור פרקי משה לרבינו משה אלמושינו זיע"א, "שאחר שישים אדם עצמו כמדבר לדברי תורה, נתנה התורה לו במתנה, ואחר שנתנה לו במתנה, וידע סודותיה וטעמי מצוותיה באופן שלא תקבל עוד עלבון על ידו, אז עם זה הוא נוחל הדבקות עם האל ית', וז"א וממתנה נחליאל וכו', ואחר שמתדבק בו הוא מתעלה למעלה על צבא המרום במרום, ואין המערכה שולטת בו להיותו הוא למעלה ממנה כנו', וז"א ומנחליאל כמות וכו', שהוא רוכב שמים ומתעלה מהעולם הזה למעלה ראש כאמור".

וכן ביאר שם להלן כבריתא ד, שכתרך גדול מכתרם, שכתר התורה דבק עם השלם לא יוסר ממנו, כי איננו ביד אחרים זולתנו, כמו שהוא כתר המלכות שהוא ביד אחרים, ואם ירצו בני המלכות למרות בו ולהורידו ממלכותו, ולהסיר כתר המלכות מעל ראשו, יסירוה, אך כתר התורה לא יוכלו כל בני אדם שבעולם להסירה מראשו, שהוא דבר דבק בנפשו.

ואמר שזולת כל זה שהוא דבק עמו ומתענג בו בעולם הזה, הנה שכרו אתו לעולם הבא. וז"א ונאמן הוא בעל מלאכתך וכו', ע"כ. וזה שכתב רבינו בהקדמתו שמובטח הוא וכו', כיון שהתורה שלו, והחכמים שעסק בתורתם, הם הכתר שעל ראשו, ואין מי שיסיר זאת ממנו, והוא מגיע עם הכתר הלזה לעוה"ב.

והנה כמבואר להלן בדברי המבוא, רבינו ז"ל חי בתקופה הקשה לעמינו, בבריחות, ובמיתה על קידוש ה' של בני ביתו, וכו', ועכ"ז לא עצר מהעיסוק בתורה הקדושה בהתמדה, וכבר ביאר בפרקי משה על ברייתא ב, בה שנינו שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, וכתב בהאי לישנא: "והוא מבואר בעצמו לבקאים בחדרי תורתנו הקדושה, והוא, שהאנשים השלמים, וביחוד החכמים, אשר כל מגמתם וכל ישעם וחפצם שלמות השכל, הם נקראים בני חורין ממקרי הזמן, ולא מפני היותם נמלטים ממוקשי המקרים הרעים, כי הנה מצאנו ראינו שגם עליהם יעבור כוס המאורעות הרעות ויסורין קשים, רק נקראו בני חורין מהם, להיות שאינם עושים בהם רושם, כאלו לא היו באים עליהם כלל, שאף על פי שיבואו עליהם ייסורין, לא יתפעלו מהם ולא יטיחו דברים כלפי מעלה חלילה, אדרבה יקבלו אותם בסבר פנים יפות. והסבה לכל זה, היא, להיותם מכירים באמת ובתמים שהמקרים ההם לא ישחיתו רק הגוף והדברים הנתלים בו, אך אל השכל לא ירעו ולא ישחיתו, ואליו לא יגיעו. ובהיות כי הדברים הגשמיים כלם להבל ותוהו נחשבו בעיניהם, על כן לא יתפעלו מהם כלל".

זכות היא למכון, לרבינו וחוקריו, שעוסקים בתורתם של רבותינו הקדומים, וכבר אמרו חז"ל שהכל תלוי במזל ואפילו ס"ת שבהיכל, וכמה אלפים ורבבות כתבי יד, שכתבום חכמים שישבו בכל מדינות העולם עדיין חבויים הם במרתפים שונים, וק"ו של רבותינו חכמי המערב שבצניעותם כלל לא חשבו להדפיס את דברי תורתם, ורוב התורה עדיין בקרן זוית מונחת באוניברסיטאות, בספריות, ואם זה היה כך, דיינו! אלא שבפועל זה מסתובב אצל משפחות ובמקומות אחרים שלא בטיפול הנכון, וכל יום שא יוצא לאור עולם הוא מאבד מאיכותו, וסופו לכליון. ועל כן כל ספר הניצול ויוצא לאור עולם, הוא יום שמחה לתופשי התורה, ובפרט בתורת זרעים שלא רבים עסקו בתורה זו. וכל המעיין בדבריו רואה כמה היו מאמצי רבינו המחבר זיע"א, ליישב קושיות המחברים, ולבאר באופן שהכל יבוא על מקומו בשלום. ובשורה טובה זו, מצטרפת אל הספר "משפטי שמואל" שיצא זה מכבר במסגרת המכון וגם הוא על סדר זרעים. וכולנו תקווה שנוכה להוציא גם את שאר תורת רבינו המחבר זיע"א משאר הסדרים של המשניות, וכן של שאר המחברים שדבריהם עדיין בכתובים.

לי נאה ולי יאה להודות לכל הרבנים החוקרים אשר טרחו על עבודה מיוחדת זו, החל מאותו יחיד ומיוחד הרב נתנאל אביטל שליט"א שמוסר עצמו כפשוטו על כתבי חכמינו ז"ל, לאתרם, לפענחם, ולעשות את כל אשר נצרך כדי שיצאו לאור עולם ואף שימש עורך ראשי יחד עם ידידנו הרב ישראל אנקווה שליט"א. ועמם כל צוות המחקר מרבני המכון שעסקו בעבודת קודש זו, הרב הרב אריאל אילוז. הרב דוד בכר. הרב דוד זיאת. הרב שריה יצחק. הרב דביר עמר. הרב חגי רווח. ואחריהם בקודש אודה לרב יוסף מימרן על עבודתו בהקלדת החומר. לידידי הרה"ח ר' יהודה מחברת יהודה הפקות, שביד אומן עיצב וערך את הספר. ובנוסף אודה לבית המדרש לרבנים בניו יורק, על שהעמידו לרשותנו את הכתב יד. למאגר "תורת אמת" אשר מהם נלקחו המשניות ונשלחו אל מגייהם מקצועיים אשר תיקנו את הכתוב ואת הניקוד. פיר' התוספות יו"ט נקנה מוגה ועברנו עליו הגהה נוספת. ועל פי' הרע"ב לא עברנו הגהה נוספת מעבר למה שהתקבל. על כולם תבוא ברכת טוב, ובטוחני כי הרב המחבר מברך ומודה לכל אחד מאותם שעמלו על חיבורו, ובוודאי שעקב שמחתו זו, יתפלל לפני כסא הכבוד על כל אחד מהם שימלא ה' משאלות לבם לטובה ולברכה, ושירוו רוב נחת של תורה וקדושה מכל יוצאי חלציהם, אמן.

בברכה
שניאור ז. רווח
ראש המכון

דבר העורכים

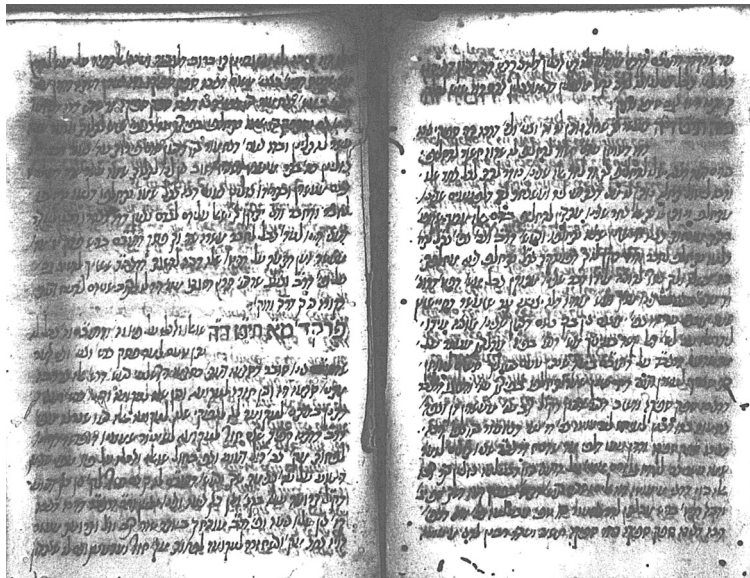
פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן, היהדות התורתית די בכל אתר ואתר, ומהללים כולם להדרת קודש בצאת החלוץ ובהגלות נגלות תורת אחד מן הרמתיים, המאור הגדול רבינו יהודה הכהן זלה"ה וזיע"א, מחכמי פאס המיוחדים, שהעמיק שאלה והרחיב מבינתו בתורת זרעים, שידד מערכות אלד"ים וסלל בתבונה דרכים בהירות בסוגיות החמורות דהאי סדרא, מסר נפשו ליישב קושיות הרב תוי"ט ז"ל על רבותינו הרמב"ם והרע"ב, ונתייגע כל ימי חלדו בדבריהם הקדושים, עד אשר פרש לפנינו כשמלה משנה זכה ונקיה, ערוכה בכל ושמורה, דברים ערבים ומתוקים לשומעיהם.

אחר ההכרה בגדולת המחבר וההתבוננות בעומק עיונו ורוחב מצודתו הפרושה בש"ס ופוסקים, אחזתנו חיל ורעדה, ונתוודענו לגודל הזהירות והאחריות הרובצת על כתפינו, במלאכת הבאת כתה"י לדפוס, שיהיה נקי ומוגה ומנופה בשבעה נפה ובכל מידי דאפשר, ושלא נקלקל חלילה במאומה בתורת רבינו שאי"ה תאיר לדורות.

ומה טוב ונעים הוא, שזכינו במסגרת המכון הנכבד 'המכון למצוות התלויות בארץ' להוציא את ספרו הרם של רבינו, דבוק ומחובר לטהור, לנוסח המשנה ומפרשיה, עליהם נסובים בעיקר איבעיותיו וביאוריו, וכך דבריו חיים וקיימים לעד וסמוכים לשרשרת וחוליית גדולי ומאורי הדורות שנתקבעו דבריהם מזה דור דור בקרב כל תופשי התורה.

סדר העבודה על ספר זה, תחילתו לאחר פיענוח חלק מכתב היד, ולאחר הבנת דבריו העמוקים עד כמה שהיד מגעת, היה ברור כי מקחו של צדיק זה צריכה להתברר במכון העוסק בתורת זרעים, ועל כן פנינו היו מועדות אל הגאון רבי שניאור זלמן ריוח שליט"א ראש 'המכון למצוות התלויות בארץ', אשר מיד נענה לי בשמחה רבה ובחפץ לב, וביקש מצוות תלמידי החכמים החוקרים התורניים של המכון, הלא המה הרבנים: הרב אריאל אילוז שליט"א, הרב דוד בכר שליט"א, הרב דוד זיאט שליט"א, הרב שריה יצחק שליט"א, הרב דביר עמר שליט"א, הרב חגי ריוח שליט"א, לקבוע לימודם ועיונם בדברי רבינו דבר יום ביומו, ואחר רוב העמל והיגיעה, עמדו על כל תג ותג בדברי קדשו, ע"מ שיהיו חידושו בהירים, מאירים ושמחים, כשעת נתינתם מסיני וכשעת הורדתם להאי עלמא. ועל כל המלאכה ניצחנו בסייעתא דשמיא גדולה, אנו החתומים מטה. ועשינו השתדלות גדולה לעמוד ולברר ככל האפשר ולנפות בכמה נפות וביירוים עד אשר תצא התוצרת נקיה מכל רבב עד היכן שידינו משגת.

ולנו נאה לברך את ראש המכון, הוא הגבר הוקם על, אשר נטה שכמו לקרב אל המלאכה ולהוציא לאור עולם כתבי רבינו זיע"א למען ישוטטו בהם רבים ותרבה הדעת בתורת רבותינו אדירי התורה חכמי מרוקו זיע"א, ואלמלא הכוונתו והוראותיו בקודש לא הגענו עד הלום, לראות חבורו של רבינו כלול בהדרו, ועוד ידו נטויה להוציא לאור עולם מדברי רבותינו על סדר זרעים ושאר חלקי התורה, ברכת שמים מעל תחול עליו ועל כל ב"ב, ברבות הטובה כל הימים, אכ"ר.

מחמת מצב כתה"י, שאינו שפיר במיוחד, ומפני שעמודים רבים נטשטשו והושחרו בו, במהלך עבודת הפיענוח, הוצרכנו לעיון ודקדוק רב, ולימוד הנושא על שלל מקורותיו בכדי לעמוד בדיוק על קטעים או תיבות בודדות בלתי מחוורות.

במקום בו קצרה ידינו מלעמוד על תיבה נעלמת, שני דרכים בחרנו לנו: אם בידינו השערה לאותה תיבה/תיבות, ע"פ חלקי אותיות ברורות שונתרו, השלמנוה בסוגר מרובע, וגודל האות שווה לגודל שאר האותיות שבקטע. אך אם מדובר בהשערה גרידא, ובפרט במקום שבו יש חסר של כמה תיבות, [עייני לדוגמא בקטעים החסרים של סוף מס' כלאים], הובאה ההשלמה בסוגר מרובע אך בגופן קטן.

למותר לציין שהפיסוק, הציונים, וחלוקת הקטעים, נוספו על ידינו, שהרי ספרו של רבינו - ככל חיבורי חכמי דורו, כתוב כמקשה אחת, רצוף אהבה מבראשית ועד לעיני כל

ישראל, ואף במקומות בודדים, הוצרכנו להוסיף מילות קישור הכרחיות להבנת דבריו. גם אלו כמוכן - מילת הקישור והציונים, שלא נכתבו ע"י רבינו, מופיעים בסוגר מרובע ובכתב קטן. באלפי הציונים, הפזורים לאורך כל דברי רבינו, הגופן הקטן מיקל על הקריאה הרציפה ולא מבבל את עיני הלומד.

במקומות מועטים ממש, כשהיה ברור לעין שיש ט"ס בתיבה או שתים בדברי רבינו, השארנו על מתכונתה, סגורה בסוגר עגול, ולידה הבאנו את התיקון בסוגר מרובע, כנהוג. רבינו שעיקר דבריו טובים על דברי התו"ט, מביא במקומות לא רבים כמה ממפרשי המשנה האחרונים שקדמו לו. בעיקר את רבינו הפר"ח, וספר עץ חיים למהר"י האג"ז. אנו בהערותינו, השתדלנו לבאר דברי רבינו ככל שידינו מגעת במקומות שאינם מובנים לפום ריהטא לעיני המעיין, וכן לציין את המקומות שבהם כיוונו לדברי רבינו אחרונים המאוחרים לו, וכמו"כ חידדנו את ההבדלים בשיטותיהם במקומות שחלוקים עליו במעט או הרבה.

ולסיום נביע תודתנו לספריית בית המדרש לרבנים שבניו יורק על הסכמתם לפרסום כתה"י, ויתירה מזו על המצאתם לידינו צילום בהיר של כל הספר מתחילתו ועד סופו.

בהוקרה ובברכה

נתנאל אביטל   ישראל אנקווה

דברי מבווא

תולדות הרה"ג רבי יהודה הכהן וחיבורו 'עיר חדשה'
מאת הרב נתנאל אביטל שליט"א

חכמים ממשפחת הכהן אלכלאץ

ממשפחת "הכהן אלכלאץ", היא משפחת רבינו, עמדו רבנים נודעים ומפורסמים בישראל. תחילה בקשטיליה שבספרד, ארץ מכורתם, ואח"כ בערי המערב, אלג'יר ומרוקו. מהם חכמים מחוכמים וחוברי חברים, דרשנים ושופטי צדק בקהל ישראל. להלן נמנה בקצרה את הידועים לנו לפי סדר תולדותם, בעיקר מעירו של רבינו, פאס בירת המערב. יש להעיר כי ודאי שחכמים כהנים נוספים נמנו על בני המשפחה ולא ידענו עליהם, כיון שרבים חתמו שמם בכל מקום בתוספת תואר "הכהן" בלבד, כמעשה רבינו בהקדמת ספרו, ועל כן לא עלה בידינו לאתנם.

אלג'יר

השושלת הקדומה ביותר, התקיימה בתלמסאן שבאלג'יר, ונעוצה בגירוש קשטיליה.

יהודה ב"ר שלמה הכהן כאלאץ¹. ראש שושלת הרבנים כלאץ שבתלמסאן. גלה בגירוש קשטיליה של שנת רנ"ב, והגיע לתלמסאן בעצת תלמידו ר' יוסף בן סידון, שפתח לפניו את ביתו, ובתמיכת הנגיד ר' אברהם בן סעדון, מגדולי תומכי המגורשים. היה מגדולי רבני הדור שבאלג'יר, ומכונה "נר ישראל". חתום על תשובה מאזור זמן הגירוש, יחד עם מהר"י בירב ושאר גדולי הדור. חיבר ספר המוסר, וספר משיח אלמים על רש"י עה"ת.

בנו ר' שלמה ב"ר יהודה. למד קודם הגירוש לפני ר' יצחק אבוהב, ויש שמועות ממנו משם הרב יצחק די ליאון, מתלמידי ר"י קנפנטון. בנו כתב עליו "... בודאי המטה שלו בין ביום ובין בלילה ששים גבורים סביב לה שמתעסק בששים מסכתא". מתלמידיו ר' אברהם גבישון מח"ס עומר השכחה. ר' שלמה דוראן מצאצאי התשב"ץ כותב, כי בזמן הפרעות בשנת ש"ב בתלמסאן, שנשלל

1. [אלכאלץ וכאלאץ משורש אחד, רק "אל" היא כעין תוספת ה"א הידיעה. מרן החיד"א הזכיר חניכתו של ר"י זה בתואר אלכאלץ].

ממון היהודים ובכללם הכתובות, ר' שלמה ובנו ר' יהודה תיקנו לקהל לחדש כתובותיהם.

בנו ר' יהודה ב"ר שלמה השני. ספרו מגיד משנה על הלי' שחיטה וטריפות על הרמב"ם הוא מגיד משנה הנדפס סביב יד החזקה. חיברו כבר בשנת רפ"ח. ר' אברהם גבישון היה תלמידו ותלמיד אביו.

בנו ר' אברהם ב"ר יהודה. לא נדע אודותיו רבות, מלבד שבנו ר' יהודה מכנהו כמוהר"ר.

בנו ר' יהודה ב"ר אברהם. הוא רבי יהודה השלישי, חיבר חיבור גדול ע"ד השיר על חלקים גדולים מהשו"ע - אלף המגן [נדפסו חלקים ממנו - על הלי' גיטין בספר זכות אבות לר' אברהם קוריאט], שמע שלמה [על דיני טריפות נדפס בספר זבחי אלהים, ר' לוי אסולין, תוניס תרפ"ב] קראו ע"ש בנו ר' שלמה. נפטר בשנת ש"פ².

כיון שהשמות בשושלת זו זהים לשמות בשושלת של רבינו, דבר מתקבל הוא ששורשם אחד, או שחכמי השושלת בפאס - היותר מאוחרת, צאצאים ממש של ר' יהודה הראשון, או של אחיו וכדו'.

פאס

בפאס היו חכמים רבים מבני המשפחה, ואף התפצלה לשניים, וחלק מבניה כונו "בן נחמיה", והיא משפחתו של רבינו. מצאנו ג' רבנים במשפחה ששמן היה נחמיה, וייתכן שהמכונים כך הם צאצאי ר' נחמיה הראשון או השני³.

להלן רבני משפחת אלכלאץ בפאס, לפי סדר דורותם:

אפרים ב"ר נחמיה הכהן. חתום על תקנה משנת ש"י, על הרוב שחיבר איזה ספר כי הזכיר ממנו רשב"ד כמה דינים, הובאו בס' ליצחק ריח⁴.

---

2. המידע אודות חכמי המשפחה שבתלמסאן, שאבנו בעיקר מהמבוא לספר משיח אלמים, בהוצאת ר' מאיר אלבו, ירושלים תשמ"ו.

3. זו כתובת אחת מבנות משפחת אלכלאץ דידיע "בן נחמיה", נכדת ר' אברהם אחיו של ר' שלמה אביו של רבינו, משנת תרמ"ה: **קלארה** בת היקר ונכבד ה"ר **ישעיה** הכהן נ"ע, בן הנבון כה"ר **אברהם**, בן החכם השלם כה"ר **יהודה** הכהן זלה"ה, בן הישיש ונכבד רודף צדקה וחסד כה"ר **שלמה** הכהן נ"ע, בן הנגיד הישיש הולך צדקות ודובר מישרים כה"ר **ישעיה** הכהן נ"ע, בן איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע כה"ר **שלמה** הכהן נ"ע, דידיע בן נחמיה, המכונה אלכלאץ.

4. ייתכן והוא "החכם הנעלה לשם ולתהלה כה"ר אפרים הכהן" הנזכר בכתובה משנת תר"ו של ביידיא אלכלאץ, שהיא דור שישי לחכם הנזכר [ביידא בת נחמוש בן מנשה בן אפרים בן מנשה בן ר' אפרים].

נחמיה הכהן. בשות מוצב"י מוזכר בנו ר' יוסף בשנת תנ"ן, והוא נזכר בתואר ז"ל.

נחמיה הכהן. נזכר בכתבי היעב"ץ בתארים רמים, "עמיתנו בתורה ובמצוות", "והוא כהן לאל עליון". הוא אביהם של ר' משה ורש"ט הנשרפים על קידוש ה'. האריך ימים.

יעקב ב"ר לוי הכהן. חי במאה ה' [שנות ה'ת], מתלמידי מוהריב"ע, העתיק ספר "תפוחי זהב" בשנת תע"ה [ר' יחיאל מילי, פיורדא תנג], בסוף ההעתקה התנצל: אני הכותב אחלה ואבקש ללומד בס' הזה לדון אותי לכף זכות מפני שרוב כתיבתו ככולו היתה בלילה, וטעם שכתבתיו בכתב יד מפני שכלתה פרוטה מן הכיס, כה דברי הצעיר... שנת עת"ה.

רבי אליהו ב"ר נחמיה הכהן. רבם של ר' שמואל אבן צור [הנפטר בתקנ"ב] ור' חיים דוד סירירו [במלכי רבנן בערכו נדפסה קינה עליו מתלמידו הלז].

משה ב"ר נחמיה הכהן. תמ"ג-תע"ט. היה חסיד קדוש מפורסם, ונהרג על קידוש ה'. לפנינו מה שכתבו אודותיו חכמי התקופה, ור' יוסף נ' נאיים בשם חכמי דורו והקודמים לו.

כתב היעב"ץ [עת לכל חפץ, צד:]: הה ליום המר והנמהר, יום שישי בשבת ששה ימים לאלול, אחר שש שעות שנת הדע"ת [תע"ט] ליצירה, וסימניך כולם קדושים **ובתוכם ה' לפ"ק**, גרם החטא ויגדל עון בת עמי עד אשר רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם ונהרג על קדושת ה', ידיד נפשי ורוחי ונשמת, הבן יקיר לי, תלמידי החשוב החה"ש החסיד הקדוש כהה"ר **משה הכהן** זצוק"ל, ואתו עמו אחיו הנבון כה"ר **שם טוב** נ"ע, בניו של החכם הוא עמיתנו בתורה ובמצות זקן שקנה חכמה כמוה"ר **נחמיה הכהן** נר"ו, והר"מ הנז' נולד בז' אדר שנת התמ"ג ליצירה [יום שנולד בו משרע"ה] והיו ימיו ל"א שנים וחצי, וקוננתי עליו קינה זאת, עכ"ל.

ובספר ראש משבי"ר [דף עז:]: למהר"ם בירדוגו כתב בזה"ל: מכאן ואילך נתמעטה השקידה בעונותינו שגרמו לבוצינא דנהורא החסיד ז"ל שנהרג הוא ואחיו, ביום ו' בחצות היום, שנת למען **דעת** כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים, ה"ה החסיד עושה לילות כימים בלי גוזמא ולא שח שיחת חולין כלל, עניו ישר ונאמן הן אלה קצות דרכיו, ובפרט שהיה כאברהם אע"ה משיב רבים מעון, מרגלית טובה תלויה בצוארו החכם כה"ר **משה** בה"ר **נחמיה** הכהן זלה"ה, והנכבד גומל חסדים מרבה צדקות מגדל תלמידים משיא אומללים יתומים ויתומות כה"ר

שם טוב אחיו תנצב"ה. מכאן והלאה אני כותב בלי פנאי ובלי כוונה ז"ש הטרוד קטן וצעיר **משה בירדוגו**.

ובס' יחס פאס אחר שהעתיק דברי הרבנים הנזכרים כתב: ושמעתי על הרב הסיבה היתה שעל ידה אירע לו כל זה הוא שבלילה אחת שמע רוח אחת אומרת, עד מתי אתה רץ להכרית את חיי ולגדע קרני מן העולם בקדושתך, הנה גם אני הולכת אחריך לפסוק את חייך מן העולם, ולא עברו ימים מועטים עד שאירע לו המעשה הנזכר, זיע"א.

ובמלכי רבנן הוסיף עליהם: ושמעתי שבשעה שרצו להורגו שאלו את פיו אם יהרג אותו תחילה או את אחיו כה"ר שם טוב, ואמר להם שיהרגו את אחיו תחילה וכן עשו, והעלילו עליו לפי שכתב מכתב לעיר ארבאט דברי מוסר לאדם אחד באמור לו שהקב"ה מקבל בתשובה לחטאים והביא להם ראייה מדוד המלך ע"ה וכו', וזו היא העילה שמצאו לו שהוא מדבר נגד הצדיקים ועשו גופו ככברה, הוא ואחיו הנז' במקנאס, ה' יקום נקמתם אכ"ר. וזה היה בפקודת המלך מולאי ישמעאל, ונשארה גויתם מוטלת מיום ו' עד ליל מוצ"ש.

עוד שמענו עליו שהיה מכסה פניו במסוה כדי שלא לראות פני אדם רשע, לקיים דברי חז"ל אסור להסתכל בדמות אדם רשע. ושמעתי מהרה"ג מו"ה שלמה אבן דנאן הי"ו, ששמע ממו"ה אי"ש הצרפתי זצ"ל, שהרב הנזכר כל יום שב"ק היה יוצא לרחובה של עיר ומדבר דברי תורה עם אדם אחד או שנים יחדיו, והיו נקבצים עליו בני אדם לרוב ומדבר עליהם דברי תורה ומוסר ומחזירים למוטב, והטעם לפי שבכל בתי כנסיות היו רבנים דורשים בהם ולרוב ענותנותו לא היה מחשיב עצמו כמותם לדרוש בבהכ"נ. ושמעתי משם מו"ה חיים הכהן זצ"ל, שאחרי פטירת הרב היו מדליקים נר תמיד לעילוי נשמתו בחדר שבו היה לומד החסיד הנז', ובדוק היה שאם יהיה איזה אדם חולי הולכים ומדליקים נר בחדר הנזכר, אם יהיה האור מזהיר ומאיר ודאי החולה יחיה ויתרפא מחוליו, ואם לא יהיה האור מזהיר כי אם חשוך, ודאי החולה ימות, ודבר זה בדוק ומנוסה זיע"א. המקום שהיה לומד בו הרב הנז' הוא עליה אחת שבבהכ"נ ה' ירחיב גבולה הידועה ונקראת על שם הרה"ג מו"ה שמואל אלבאז זיע"א, וכעת המקום הנז' הוא עזרת נשים, ועד היום אינם נכנסים למקום הנז' במנעלים כי אם יחיפי רגלים. עכ"ד.

שמע חסידותו וקדושתו של רבי משה הכהן זלה"ה יצא למרחוק, ואף רבינו החיד"א ששמע על גודל חסידותו רשם לעצמו מעשים ממנו, וגדולה מזו עשה רבי אברהם כלפון מטריפולי, המכונה הרב האבר"ך, ששמע על חסידותו וחקק

עלי ספר את מעשה הריגתו כפי ששמע כנראה מבר סמכא מבני עירו⁵, בספרו מעשה צדיקים⁶.

5. המו"ל של ספרו זה משער ששמע זאת מרבי מסעוד ארוואח, מחכמי מקנס בתקופת הרב כלפון, שהביאו בספרו במעשה קודם למעשה של הרמ"ך.

6. בנותן טעם להביא כאן לשון המעשה המפעים כולו:

מעשה ר' משה החסיד הי"ד מפאס [כל סימני הקריאה, הפיסוק וכו' הובאו בדיוק כמופיע בספר מעשה הצדיקים, בהוצאת ר' אסף רביב]:

מעשה ברבי משה החסיד בעיר פאס בימי מולאי ישמעאל ונהרג על קידוש ה' שנת התע"ד. ומנהגם בעיר פאס שכל ענין מניחים דייני לבדם: דייני ממונות לבדם, דייני איסור והיתר לבדם, ותלמידי חכמים שמוכיחים לבדם, ואין אחד נכנס בתוך של חבירו. והרב תמיד היה דורש ומוכיחם. ופעם אחת היה דורש ומוכיח בשבת, והיה שם גביר אחד של הקהל ועמד הגביר ואמר לו: די לנו! ואתה מאריך! קומו והתפללו מנחה! ויפול החסיד על הארץ ויען ויאמר: העבודה (לשון שבועה בבית המקדש) - שאיני עושה שום מצוה ולא אקום, עד שינקום ה' נקמתי שביזה אותי. והתפללו הקהל מנחה, והחסיד לא קם והיה בוכה וצועק עד שעת תפילת ערבית. ובערבית (ראה) מולו אחד בדמות אדם ויאמר לו: קום והתפלל ועשה הבדלה, וכשתאמר סברי מרנן - תצא נשמתו, וכן היה! והחסיד היה מקובל גדול והיו לו תלמידים הרבה, ובכל יום לומד עם תלמידיו ד' אמות של הלכה, ובאותו יום הלך והתבודד לבדו. והיו כמה תלמידי חכמים אומרים, שזה החסיד לא בא לעולם הזה אלא בדרך האמת ולא בפשט - בואו ונשלח לו תלמידי חכמים וליבדקו בקנקניה. ושלחו לו רבי יעקב אבן סיד ומהר"י פינטו וג' תלמידי חכמים אחרים, ונמנו וגמרו על מהר"י פינטו שהוא חכם גדול ומעייין - הוא ילך תחילה. והלך רבי יעקב [פינטו] לאחד מתלמידיו החסיד ואמר לו, רצוני לבוא ללמוד עמכם הלכה. והתלמיד לפי תומו הראה לו ההלכה שהיו לומדים בה, והלך רבי יעקב ועיין אותה וכל מפרשיה ולא הגיח בה דבר קטן או גדול. ולמחר הלך רבי יעקב לבית מדרשו של החסיד, והיו התלמידים מקשים לו והוא מתרץ להם ואומר להם, כך תרץ פלוני, וכל מה שעייין רבי יעקב - תרץ להם החסיד, ורבי יעקב שומע ושותק. ואחר כך הקשה להם החסיד שמונה קושיות מדעתו ותרץ אותם להם. וכשראה רבי יעקב כך - גבהל על עיונו! וכשיצאו, באו התלמידי חכמים אצל רבי יעקב ושאלו אותו מהותו, ואחר כך כשנתיישב עמו נראה אותו, ואחר שלושה ימים הלך [מ]לפניו ובא להם רבי יעקב ואמר להם: על מי אתם מהרהרים?! שעכשיו שלושה ימים, וכל יום יותר מיום [הקודם], וזה האיש מרעיש הארץ בפלפולו וצריכים אתם שתנהגו בו כבוד כמו שאתם מ[ת]נהגים כבוד עם משה רבנו ע"ה!

ופעם אחת נתקשה בלשון הזוהר בפרקי היכלות, והיה לו צער גדול שלא הבין אותו. [ו]במכנאס יש תלמידי חכמים שלומדים דרך אמת - הרב יעקב אבן סיד, ומהר"י פינטו ותלמידי חכמים אחרים. ושלח להם מכתב לאמור, שצריכים שיבואו לפניו. ובאו לפניו - ועשה להם כבוד גדול, והראה להם העניין ולא הבינו אותו. והוסיף צער על צער וישב משתומם כשעה אחת, והניח ראשו בין ברכיו וישן, והיה נים ולא נים תיר ולא תיר [מנמנם]. ואחר שעה הקיץ והיה שמח ושוחק (וא"ל העבודה) וכשישן היו פניו כלבת אש ולא יכלו להביט בו, ושימו מסוה על פניו. וכשהקיץ אמר להם: העבודה - שבא אלי אליהו הנביא ז"ל והכניסני באלו ההיכלות והראני אותם, והענין הוא כך וכך ושמחו הוא והם שמחה גדולה.

וסיבת הריגתו, שהי לו אח ושמו רבי שם טוב. פעם אחת נתקוטט רבי שם טוב עם אדם רשע ושמו אברהם בן עטר, וגדלה המחלוקת בניהם עד הגיעו לשופט. ונתן אברהם ממון לשופט שיגיש העניין למלך. והמלך היה במראכש, והגיד לו השופט. ושלח המלך אחר החסיד-וכשבא לפני המלך, קם המלך מכסאו לפני החסיד ועשה לו כבוד גדול, ואמר המלך לשופטים לפניו: הראיתם

נחמיה יהודה הכהן. חי באזור תק"ס, וחתום בפס"ד של חכמי התקופה, עם ר' אליהו הצרפתי. כמו"כ נז' בגבול בנימין [אלקרייף].

יקותיאל משה הכהן. מחכמי פאס. לא נודע לי לע"ע סביב אלו שנים חי.

רבינו ובית אביו

רבינו יהודה נולד לא יאחר משנת תצ"ה⁷. זה סדר היחס שכתב רבינו בראש ספרו עיר חדשה: [מאתי] אנכי הצעיר לבית אבי ולמשפחתי **יהודה הכהן** ס"ט בן לאבי ה[חכם] ונבון כהה"ר **שלמה הכהן**⁸ זלה"ה בן לאותו צדיק איש אמונות [רב ברכות⁹] איש חיל רב פעלים החכם השלם מארי מתני' כמוהה"ר **יהודה הכהן** תנצב"ה.

איזה דבר ממה שאני רואה? ואמרו לו לא ראינו שום דבר, ואז אמר המלך לרבי שם טוב: לך לשלום לעבודת בוראך, ובירך אותו ויצא מלפניו. ובא אל המלך הנגיד רבי אברהם מימרן-וצוה אותו עליו. ואמר ר' אברהם: הצדיק הזה בא לבית מלוני, ויפטר בלי לינה? והוליכו לביתו ועשה לו כבוד גדול ונתן לו מעשר.

וביום השישי בבוקר, שלח החסיד (ר' משה) מכתב לאברהם בן עטר, וכתב לו שיעשה לו חסד שימחול לאחיו שם טוב, שהרי דוד המלך ע"ה חטא ומחל לו הקב"ה, ואתה גדם צריך למחול. ולקח אברהם בן עטר המכתב והלך לשופט הגדול ואמר לו, ראה האיש הזה שאומר על נביא אלהים דוד המלך ע"ה שחטא. ונתן אברהם בן עטר שוחד לשופט, והלך השופט לבית תפילתם, היום, עד שתעשה משפט בזה האיש המכשף שעשה לנביא אלהים שחטא. אז אמר לו המלך, הנה הוא בידך ועשה לו דינו. והיה אצל המלך אחי המלך, אדם רע ואיש בליעל ותכף כששמע דברי המלך- והוא היה אהוב לאברהם בן עטר, תכף שלח והביא אותו והחסיד (כלומר את ר' שם טוב ואחיו ר' משה) וענו החסיד ודנו אותם לשריפה ולהריגה, והליכו אותם להרגם. ואז נשתטח החסיד לפני אחי המלך שיהרוג את רבי שם טוב תחילה לפי שהוא רך בשנים והחסיד.. לפי שהוא קטן, ושמא יתפחד מן המיתה... ואז הרגו את [רבי] שם טוב, ואחר כך הרגו את החסיד והיה קורא קריאת שמע עד שיצאה נשמתו באחד. ונהרג בעו"ה ביום השישי אחר חצות. ואחר כך שמע הנגיד ר' אברהם מימראן ונתן שוחד והוציאו אותם לקברם וקברום אחר חצות. ולא עברו ימים מועטים [ו]נהרג אחי המלך במיתה משונה, ומת אברהם בן עטר - תחת רגלי החסיד.

ובלילה בא בחלום לחכמי הדור ואמר להם שהוא ניצוץ ירבעם בן נבט, ובאותו גלגול הרג את זה האיש ובא בגלגול כדי שיהרג על ידו לתקן אשר עוות. וקודם פטירתו של החסיד ז"ל אמר לתלמידיו שגם כן גרימו[?]. שהוא כן גם [אולי צ"ל גם כן] ניצוץ אחר וכן היה המעשה.

7. לפי שמזכיר את היעב"ץ שלא בברכת המתים, בסמוך למוהריב"ע שהזכירו וכתב עליו זלה"ה, מוכח מכאן שכבר כתב חידושו בימי היעב"ץ שנפ' בתק"יג, וניתן לשער שלכה"פ היה כבן י"ח, ומנגד אין להקדים זמן לידתו בהרבה, משום שאביו שחלק מספרו נכתב שנת תצ"ח כשגלה לתפיללאת [וכדלהלן] לא מזכירו כלל ורק מברך את בנו אהרן שיגדל בתורה, וכנר' משום שרבינו היה צעיר לימים ממש. ועם עדיין לא נולד אז, נאלץ לומר שחלק מחידושו כתב בגיל ט"ו.

8. אחיו של ר' שלמה הוא ר' אברהם הנז' לעיל בכתובה, הערה מס' 3.

9. ע"פ משלי כח כ.

מכתובות בני המשפחה, ומכת"י ר' שלמה אביו של רבינו¹⁰ נוכל לדעת עוד ג' דורות למעלה מהם: בן הישיש ונכבד רודף צדקה וחסד כה"ר שלמה הכהן נ"ע, בן הנגיד הישיש הולך צדקות ודובר מישרים כה"ר ישעיה הכהן נ"ע, בן איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע כה"ר שלמה הכהן נ"ע, דידיע בן נחמיה המכונה אלכלאץ.

זקנו של רבינו שע"ש נקרא, היה רבינו יהודה הכהן אלכלאץ, מגדולי דורו, המכונה "מארי מתניתין". הוא מכונה בתארים רמים ע"י בנו ר"ש בספרו, כדלהלן. בנו, אביו של רבינו, הוא רבי שלמה, נולד סביבות שנת תס"ה¹¹. ונדע אודות בריחת שניהם מפאס ברעב של שנת תצ"ח מדברי רבי שלמה בספר דרושיו, העתיקם הרב מלכי רבנן בערך רבי שלמה הכהן, וזה לשונו:

כהה"ר שלמה הכהן המכונה אלכלאץ זצ"ל בן מו"ה יהודה הכהן זצ"ל אחד מחכמי פאס, הוא חי במאה החמישית, חיבר ספר דרושים בדרך מוסר הנה הוא תחת ידי בכתב ידו, ועברו עליו כמה צרות ברעב של שנת תח"ץ וברח מפאס לתפילאלת ולאזילא כמ"ש בספר הנז' בכמה מקומות, והוא תלמיד מו"ה שמואל מייארא ז"ל כמ"ש הוא בעצמו בספר הנזכר, ובסוף דרוש אחד כתב בזה"ל עד כאן הגיע שכלי הדל אני הצעיר ע"ה שלמה הכהן בן הרב החה"ש החסיד העניו המקובל תורת ה' בפיהו יומם ולילה משים לילות כימים ובעבודת האל הלוא הוא כמוהו"ר יהודה הכהן, ובנו הוא מו"ה יהודה הכהן הנז"ל באות יו"ד מחבר עיר חדשה, ומשמרות כהונה.

עוד ראיתי בספר הנזכר, כשהיה גולה בשנת ח"ץ ודבר אודות מוהר"ח בן עמר זצ"ל [כבר כתבתי במקומו] כתב "ה' יגיעני אליו אני ואבי נר"ו ובני נר"ו", מוכח שאביו היה חי בשנת ח"ץ וכן בנו, וגלו עמו מפאס, ובמקום אחר מהספר הנזכר כתב בזה"ל: ואני שלמה עבד בן כמוה"ר החה"ש חסידא קדישא כהנא סבא תורת ה' בפיהו שקוד על למודו כל היום וכל הלילה, זכה לד' כתרים, כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר עושר, מלכות מאן מלכי רבנן, על שמו נאמר ראש המדברים בכל מקום וכתר שם טוב עולה על גביהן עד למרחוק כן יהיה תמיד לא ימוש ממקומו ואפי' [עברו] עלינו כמה צרות צרורות ויסגר ה' בעדו ולא בעד ממונו כמו שאמר יוסף פן תורש וכו', ה' יחזיר עטרה ליושנה כמ"ש התנא זקני תורה כל זמן שהם

10. נדפס ב'מן הגנוזים', אהבת שלום, ח"א - עמ' שלח.

11. השערת הכותב בספר הנ"ל.

זקנים מוסיפים כח וגבורה, שנאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה יתקיימו
בי ובבני אהרן הכהן נר"ו אמן. ויתקיים בנו מה שתנקיים בכ' שהוא שמו כולם
נתקיימו ברכי ובבניו ז' דברים כח עושר כבוד בנים חכ' זקנה שיבה כע"ה. מדבריו
אלה מוכח שהיה בן ששמו אהרן. והחכם הנז' האיר את עיני בספרו הנז' בכמה
ענינים וכתבתים משמו בס' זה כל דבר במקומו.

רבי שלמה היה גולה ומטולטל בשנות הרעב של תצ"ח הוא ואביו ובנו אהרון
אחיו של רבינו כנ"ל, ובהיותו בתפילאלת לא פסק מלדרוש ולחדש, ושם חרט
עלי ספר את כיסופיו לעלות לא"י ולהצטרף לרבי חיים בן עטר בעל האוה"ח
הקדוש שעלה זה לא מכבר לא"י ונעשו לו ניסים בעלייתו, וזה לשונו של ר' יוסף
בן נאיים שהעתיק הדברים מכתב ידו:

**"ראה זה חדש מצאתי שמעולם לא שמענוהו מזקני המערב שהוא מולדתו של
מוהר"ח הנז' [=רבי חיים בן עטר] בספר דרושים כ"י למו"ה שלמה הכהן במו"ה יהודה
ז"ל, והספר כתבו בגלותו ברעב של שנת התצ"ח בעיר תפילאלת ובאזילא ובתוך
דרוש אחד דיבר, וזה לשונו אות באות תיבה בתיבה:**

ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם ע"י יסורין כל אחת ביסורין שלה,
כמו שראיתי מה שיגע הרב מורינו החה"ש החסיד הר' חיים בן עטר נר"ו השם
יגן בעדו ניצול מן כבשן האש עליו נאמר הלא זה אוד מוצל מאש שעברה עלינו
וה' יגיעני אליו וישמע תפילתי אמן בקרוב אני ואבי ובני נר"ו, ואמרת שיששכר
נותן לו זבולון בלא יגיעה אין יגיעה גדולה מזו, אמרו חז"ל במסכת ביצה ג' חיהם
אינם חיים ... לזה הבאתי מעשה הרב ר' חיים שהוא בדורנו על מה הגיע עליו כמה
מקומות גדודי חיה ולסטים אין יסורין גדול מזו וכ'

**ושם האריך בדרוש, ומי שלא יאמין לדברי אלא שכתבתי יבוא ואראהו הספר
הנז' הנה הוא לוט אצלי באוצר ספרי ..."**

עוד הביא ממנו:

ואח"כ גליתי לתאפילאלת ועבר עלי רעה צרות צרורות בדרך ועשיתי שני חדשים
בדרך מצד אין מושל הלכתי אורחות עקלקלות ואחר כמה ערכות וכמה נסים
הגיעני האל יתברך יום ר"ח ניסן והיה זה הכתיבה בעיר תאפילאלת יע"א ... ע"ה
שלמה הכהן בכהה"ר יהודה הכהן סי"ט עכ"ל.

רבינו המשיך בדרכו של זקינו ונתעטר בתואר "מארי מתני" משני בחינותיו,
הן שהיה מושלם בידיעתו בסדרי המשנה, והן בהעמקתו וצלילתו למימו

הטהורים של רבינו הקדוש, עד שהיתה בבחינת תורה דיליה [קידושין לב.]. והפך לבעליה ע"י עמלו בה, ובכל זה ניתן להווכח בחיבורו עיר חדשה.

שנת פטירתו של רבינו לא ידועה, והאזכור המאוחר ביותר שלו שנמצא הוא חתימה שטר משנת תק"ל, הנז' במלכי רבנן.

סגנונו ודרך השגותיו

רבינו עצמאי מאוד ומרבה לחדש ולבאר במקוריות. כבר בחידוש הראשון למס' ברכות ניתן לראות שמציע פי' חדש ושונה מרש"י על קושיית הגמ' בריש מס' ברכות¹².

הוא אינו מאריך רבות, וסגנונו קצר וקולע. לשונו תמיד היא לישנא דתלמודא. עיקר חיבורו הגדול שלפנינו, חובר על התוי"ט ומיעוטו על הר"ב ועל המשנה, וכמו שנביא להלן מהקדמתו שמטרתו ליישב קושיות התוי"ט על גדולי מפרשי המשנה הרמב"ם והר"ב ז"ל.

אף בדברי אגדה ידיו רב לו, כחידושו לברכות ושאר אגדות הש"ס הנדפסים כאן. פעמים שנחלק על התוי"ט בדברי אגדה [עיי' לדוגמא ברכות פ"ז מ"ג שנח' בטעם שהזימון בשם אלקים וברכה"ת בשם אדנות].

עיקר מטרת החיבור וסיבתו, כתב בהקדמתו הקצרה:

גם לא חשקתי לחבר עכשיו שום חבור כ"א על הש"ס משניות והמפרשים דבריהם שהם הר"ב והתוי"ט, ובכל מקום שאני רואה שהשיג התוי"ט על הר"ב או על הרמב"ם וכיוצא בו, שם הוא מקום עיוני להוציא לאור משפטים ומגנים] הוא, כי אותיות משנה בהיפוך אתון הם אותיות נשמה, ואומר אני שאם ח"ו פגמתי בנשמת האצולה מתחת כסא כבודו יתברך ע"י כן אתקן מה שפגמתי, ומוכמח אני שכל המפרשים הש"ס משניות שאני מעיין דבריהם ושונה בהם הם יצאו לקראתי ולדבר בעדי לפני המלך הגדול מלך מלכי המלכים הקב"ה לאחר אריכות ימים ושנים אכ"ר.

רבינו חותר להשגת האמת ללא חת, ואלו חלק מדבריו במקומות שלא ישרו דברי התוי"ט בעיניו:

ועיני כל מבין תחזינה שאין הדברים ראויים למי שאמרן ...

12. [אמנם שם הוא בהסתמך על דברי התוס' בריש מס' תענית, אבל התוס' עצמם לא פי' כך].

סוף דבר דברי התי"ט בזה הדיבור העדרם היה טוב יותר ...
וחיי ראשי דלא חזינא הכא כ"א מלי דלא אתמר כוותיהו ואי לא מסתפינא אמינא
דח"ו לא יצאו הדברים מפה קדוש ואיזה תלמיד כתבם ...
ולא ידענא למה הסביר פנים התי"ט להרב בכאן דאלו בפרק קמא מ"א תמה עליו
ע"ש וכאן דנו בהעלמת עין ...
הרי לפניך דברי הר"ב פשוטים כביעתא ותמיהתי רבה מהיכן באה אליו זאת
ההבנה שהבין בדברי הר"ב ורמב"ם ...
ואחר המחילה מכת"ר ונשיקת עפר כפות רגליו אין זה צריך אפילו חצי העיון ...
ומהתימה על הרב התי"ט דלא הרגיש בזה דנקל מזו הוא מרגיש בה וכ"ש זו שהיא
רבה וגדולה ...
ותמהני על הרב שהרכיב פי' הר"ש על פי' הר"ב והקשה עליו והם אינם דומים
כלל אף למי שאינו מבין כ"א פשטן של דברים וכ"ש לרב ועצום כמותו ...
אך, עם כל חדות לשונו, רבינו מדבר בביטול ובהכנעה לרבינו התי"ט במקמות
רבים, ומכנהו: "גברא רבא", "רב ועצום כמוהו", "פה קדוש", "ההוא סבא". ואף
מבטל עצמו באחד קודם שבא לחלוק עליו בזה הלשון "ואחר המחילה מכת"ר
ונשיקת עפר כפות רגליו".
בפעמים רבות הוא מונה את הסיבות שהביאו את בעל התי"ט לחלוק ולהשיג
על מי מהקדושים:
וכמדומה שהוא התי"ט לא הטריח עצמו לפרש דברי הר"ב ע"פ שיטת הש"ס
דבכורות ולעמוד על עיקרן של דברים בפי' הברייתא...
קצרן של דברים דברי הר"ב נכונים בטעמם, ברם הרב התי"ט כשהיה רואה דברי
הר"ב הפך דברי הר"ש והרמב"ם לא היה רוצה להטריח עצמו לעיין עליהם האם
יתכנו דבריו אם לא ודו"ק.
אמנם יציבא מלתא דהרמב"ם לא כן יסבור וכשגגה היוצאה מלפני השליט הוא
שיצא כן מפה קדושי עליון הרא"ש והתי"ט, ודא גרמא להו ...
ולבי אומר לי דמלתא דפשיטא היא דלא סיימוה קמיה דהרב התי"ט הך סוגיא
דנזיר ...

ולא ידענא מדיכין הבין בדברי ר' יוחנן שאמר כדי לעטר וכו' אותה ההבנה שכתב,
והיא שגרמה לו שלא כתב לדברינו אלא ... והאמת ניכר מאליו ...

כשהתייטת תמה על מרן הכ"מ, והשתמש בביטוי "טעות", כתב רבינו בחריפות:

"ואין ספק אצלי דדברי התוס' המעוהו" וכו', וכדבריו כתב הרב בעל לחם משנה
ע"ש. אמנם הא איכא בנייהו, שהרב הלחם משנה לא דבר קשות כנגד האיש
אדוני הארץ כי אם בדרך נ"ל ע"ש, ואני אומר שחלילה מיחס דברים אלו ליוסף
השליט על הארץ הוא המסבי"ר לכל ע"ם האר"ץ, דכיון שדברים אלו הם תלמוד
ערוך אפי' דרדקי דבי רב לא יטעו טעות כזו, ואם נאמר ... זה לא יתכן ... חדא
דפירוש רש"י ערוך לפניו, ואם נעלם ממנו ולא ראהו במקומו הרי התוס' הביאוהו
בתחלת דבריהם, וא"כ באיזה כח תמה על הרמב"ם אף אם נאמר שסבר שדברי
התוס' הם כפשטן ... סוף דבר שרי ליה מריה להרב התי"ט שתלה דברים שלא
נתנו ליאמר בהרב הכ"מ והרי אמרו בש"ס [חגיגה טו:] דלאו גבורתא הוא למקל"י
רביה, ואם לא היה סיפק בידו לתרץ עליו ולעיין דבריו היל"ל לתמוה עליו בדרך
כבוד, ומפני דברים אלו קנאה אחזתני לכבוד הרב הכ"מ ומן השמים מיהב יהבו
לי סייעתא להבין דבריו על בורין ...

בסוף דבריו מליץ רבינו בעד התי"ט שמשמים עוררוהו לתמוה על הב"י
בלשון כזו, כדי לעורר המעיינים ויבואו לתרץ את דבריו ולבארם:

זהו מה שנ"ל פשוט וברור בדברי הכ"מ ז"ל, ולפ"ז אפשר להליץ גם בעד הרב
התי"ט ונאמר שמו"ש הרב התי"ט על הכ"מ הוא מה' יצא הדבר כדי לעורר
המעיינים ודו"ק.

בחידושיו עה"ת, על דברי הרא"ם שכתב ששבט לוי חטאו במרגלים הוא
נזעק חושים:

ואני אומר דשרי ליה מריה להרא"ם ז"ל שיחס דברים אלו לשבט לוי ... סוף
דבר כל המאמין לדברים אלו שכתב הרא"ם על הלויים צריך להשתטח על
קברם לבקש מהם מחילה ויאמר בפה מלא נעניתי לכם עצמות בני לוי מחלו
לי ... וכודאי שהלויים יליצו בעדי טובה לפני המלך מלכו של עולם כמו שהלצתי
עליהם בדברים אמיתיים ועיני המעיין תחזינה וק"ל.

ובמקום אחר השיג על הרא"ם, בחיבורו על המשניות, בזה"ל:

סוף דבר דברי הרא"ם בזה הדבור נפלאו ממני הפלא ופלא שחשב שדברי הרמב"ן

זלה"ה הם פשוטים כדברי שאר המפרשים ולא היא שהרי העיד עליו האר"י
זלה"ה שדבריו עמוקים ע"ש.

עיקרי מפרשי המשנה הנזכרים אצל רבינו, הם: רמב"ם, ר"ש ברטנורא.
משביעית פ"ה החל להביא את פירוש הרא"ש, שהגיע אליו רק אז. מספרי
האחרונים מזכיר בעיקר את הפרי חדש, ומעט את העץ חיים.

חיבוריו

חיבוריו, כולם לע"ע בכת"י:

עיר חדשה, זרעים. נ"י 340 [בנאים 91]. אוטוגרף. הוא החיבור היחיד על
המשניות שנתר בשלמותו. כ-270 עמ' לערך. השגות על הרא"ם וחידושי אגדה
בסופו. על מצבו של כתה"י ראה מש"כ ב-"דבר העורכים".

עיר חדשה, מועד ונשים. נ"י 311 [בנאים 59]. אוטוגרף. מחוק ברובו. נותרו
עמ' בודדים ראויים לקריאה¹³. חידושי מקרא, הלכה ואגדה בתחילתו ובסופו¹⁴.

ביאור על הגש"פ. [מזכירו בברכות פ"א מ"ה, לא נודע אנה חנה].

משמרות כהונה. פ"י על רש"י והרא"ם עה"ת [היה בידי ר"י בן נאים ולא נודע אנה
חנה].

כתה"י היו בספריית מוהר"ר יוסף נ' נאים זצ"ל, שגם החזיק והרבה להביא
מספר דרשותיו של ר"ש אביו.

שאיפת רבינו היתה לסיים את חיבורו על ששה סדרי משנה. ספרו על מועד
ונשים הרי הוא הכת"י הפגום הנז"ל. ונודע לנו בוודאות שכתב על נזיקין וטהרות,
ממה שכתב בו [עמ' 132 בכת"י¹⁵] **"חבל על דאבדין שבגירוש נאבד ממני סדר
נזיקין ומה שנמצא כתוב בצידו אני מעתיקו, מסכת גיטין ..."**. דהיינו שבסדר
נזיקין העתיק רק החידושים שנשארו בידו ממה שכתב בצדי גליון המשניות

13. ייתכן שניזוק ונמחק בחום השריפה שפרצה בספריית ריב"ן לאחר שהועברה לניו יורק, כי
הדפים עצמם שלמים ולא היו למאכולת אש.

14. חידושי המשנה מתחילים בדף 29. כותרות לדוגמא מהבודדות שלא נמחקו: או"ח הלכות ת"ב
ס"י תקנ"א ס"ג [דף 2], מסורה על המילה "קחו" [דף 25], גדול הנהגה מיגיעו - ברכות ח. [דף 26].
בסוף סדר מועד כתב: סליקא מסכת חגיגה. אברך לתומך וסועד, אשר זיכני להשלים סדר מועד,
והוא זיכני להשלים כל הסדרים, למען שמו בורא רוח ויוצר הרים.

15. הביאו בכבוד מלכים.

שלו¹⁶, וגם הערות העתיק שם הערות בסדר טהרות. א"כ לא נותר לנו ממנו על סדר קדשים, ואין ידוע אם הספיק לחבר עליו.

יה"ר שזכות רבנו המחבר תעמוד לכל העוסקים בכתביו, לעורכים והרבנים החוקרים הם וב"ב, ולכל העושים והמעשים במלאכת קודש זו, אכ"ר.

ביקרא דאורייתא
נתנאל בלאמו"ר שלום אביטל

---

16. המילים "סדר נזיקין" לפנינו מחוקות, והעתקנום מדברי הכבוד מלכים הנ"ל, ויש לשים לב לזה שאח"כ מתחיל להעתיק מגיטין [אמנם אח"כ העתיק מב"מ].

הקדמת המחבר

זה ספר עיר חדשה

[מאתי] אנכי הצעיר לבית אבי ולמשפחתי יהודה הכהן ס"ט בן לאבי [החכם] ונבון כהה"ר שלמה הכהן זלה"ה בן לאותו צדיק איש אמונות רב ברכות איש חיל רב פעלים החכם השלם מארי מתני' כמוהה"ר יהודה הכהן תנצב"ה.

וקראתיו בשם זה כלפי עיר חדשה שביהודה שגם אני בניתי לשמי עיר גדולה שאין בנין רבנין בעלי תורה, וכבר מלתייהו אמורה ע"פ שלום בנייד אל תקרי בנייד אלא בונייד וכו'. ואחלה פני יוצרי שיתן לי בינה ומדע ושכל בתורתו הקדושה ויעזורני על דבר כבוד שמו לחבר חבורים כאשר תאזה נפשי ולעשות נחת רוח ליוצר כאשר כוונה דעת הבורא יתברך ביצירת האדם.

גם לא חשקתי לחבר עכשיו שום חבור כי אם על הש"ס משניות והמפרשים דבריהם שהם הר"ב והתי"ט, ובכל מקום שאני רואה שהשיג התי"ט על הר"ב או על הרמב"ם וכיוצא בו, שם הוא מקום עיוני להוציא לאור משפטים ומן [גינם] הוא, כי אותיות משנה בהיפוך אתון הם אותיות נשמה, ואומר אני שאם ח"ו פגמתי בנשמתי האצולה מתחת כסא כבודו יתברך ע"י כן אתקן מה שפגמתי, ומובטח אני שכל המפרשים הש"ס משניות שאני מעיין דבריהם ושונה בהם הם יצאו לקראתי ולדבר בעדי לפני המלך הגדול מלך מלכי המלכים הקב"ה לאחר אריכות ימים ושנים אכ"ר.

פרק א א מאימתי קורין. משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו, אין יכולים לאכול בתרומה עד שיעריצ שמשן, דהיינו לאת הכוכבים. והא דלא תני משעת לאת הכוכבים, מלתא אגב אורחיה קמ"ל שאם נטמאו

הכהנים צטומאה שטהרתן תלויה בקרבן כגון זב ומזורע, אין הכפרה מעכבת מלאכול בתרומה, דכתיב (ויקרא כב, ז) וצא השמש וטהר ואחר יאכל מן

מסכת ברכות

(ועיין במשנה ד): משעה שהכהנים

וכו'. כתב הרב מצרטורה מילתא

אגב אורחיה קמ"ל וכו'. הקשו

צתוספות תנינא חדא זימנא

צנגעים (פרק יד משנה ג) העריצ

שמשו אוכל בתרומה. ותיירא דרגילות של משנה

לאשמועינן צקילור אף למה שמפורש כבר ע"כ. וכ"כ

צפ' י"א דשבת (דף טז. ד"ה מסייע) ועיין סוף דמאי וריש

פרק י" דשבת ורפ"ק ופ"ו דיצמות [דף מד]:

לאכול בתרומתן. כתב הר"צ דכתיב וצא

השמש וטהר ואחר יאכל

מן הקדשים וצפ' הערל (יצמות דף עה):

מוקמינן לה בתרומה. ומ"ש הר"צ דהיינו עד לאת

הכוכבים דהכי משמע

קרא עד שטהר הרקיע מן האור והיינו כשילאו כוכבים.

פרק א א מאימתי קורין את שמע

בערבית, משעה שהכהנים

נכנסים לאכול בתרומתן, עד סוף

שמשו אוכל בתרומה. ואין

לאשמועינן צקילור אף למה שמפורש כבר ע"כ. וכ"כ

צפ' י"א דשבת (דף טז. ד"ה מסייע) ועיין סוף דמאי וריש

פרק י" דשבת ורפ"ק ופ"ו דיצמות [דף מד]:

לאכול בתרומתן. כתב הר"צ דכתיב וצא

השמש וטהר ואחר יאכל

מן הקדשים וצפ' הערל (יצמות דף עה):

מוקמינן לה בתרומה. ומ"ש הר"צ דהיינו עד לאת

הכוכבים דהכי משמע

קרא עד שטהר הרקיע מן האור והיינו כשילאו כוכבים.

עיר הדעה

אמנם לדידי חזי לי דהכי פריך, דהתם בריש תענית

כתבו התוס' [ד"ה אלא] דלא מצי תנא למתני 'מאימתי

מזכירין גבורות גשמים' דתנן התם אידי דתנן בר"ה

(טז). 'ובחג נדונין על המים', אההיא דתנן בפרק

תפילת השחר (ברכות לג). 'מזכירין גבורות גשמים',

דהתם איכא למימר דלעולם מזכירין, אבל הכא דתנן

ובחג נדונין על המים סברא הוא לרצויי קמי שאלה,

ולהכי שבק לה עד הכא^א, ולפ"ז הא דפריך הכא

בריש ברכות תנא אהיכא קאי דקתני מאימתי, לא

אעיקרא דדינא פריך, דודאי דאקרא קאי, אמנם

פרק א' א תו"ט ד"ה מאימתי קורין וכו' תנא אקרא

קאי וכו'. והכי נמי פריך בריש תענית (ב). ומשני. והא

דלא פריך הכי בפרק הזהב (ב"מ נה). דתנן התם

'האונאה ארבעה כסף', ועדיין לא אשמועינן תנא

איסור אונאה. צריך לומר דכיון דדין אונאה כתיב

בקרא בהדיא משום הכי לא פריך לה, אבל קריאת

שמע לא כתיבא בהדיא, וא"כ ליכא למימר סמך התנא

על הכתוב, ולהכי פריך, ושני אקרא קאי, דבשכבך

ובקומך, ומשם ילפינן לה, וזה כפי שטת רש"י דמפרש

התם קושיית הש"ס הכי.

הערות וציונים

א. וז"ל התוס', ואם תאמר ואכתי ליתני בסדר זרעים, וי"ל

דהכא עיקר, דאמר בחג נידונין על המים ואורחא דמילתא

לרצות לפני שאלה לכך שביק עד הכא, אבל בסדר זרעים

אומרים מזכירין גבורות גשמים, אפשר דמשמע לעולם כמו

תחיית המתים וכו', ע"כ. ופירש רבינו כונתם דלא שיין

למיתני 'מאימתי' קודם שידענו שיש לענין זה זמן קצוב,

ולהכי בברכות לא תני 'מאימתי מזכירין גבורות גשמים' וכו',

כיון שמהמשה בברכות נראה שמזכירין לעולם, אך אחר

בתרומתו. וכן לשון חכמים צברייתא זגמ' ותנא קמא אמר משעה שזני אדם נכנסין לכול פתן צע"ש כלומר שהכל מוכן. ומש"ה נקט פתן כלומר שהוכן להם ואינן חסרים כלום ולהכי נמי נקטי חכמים ותנא דידן תרומתן כלומר שהיא מוכנת לפנייהם. וכלום חסר כי אס לכול [*אי נמי תנא לישנא דקרא קתני דכתיב (ויקרא כג, ז) כי לחמו הוא. נ"ל]: עד סוף האשמורה. פי' הר"צ שהלילה נחלקה לג' משמרות ופירש"י משמרות עצודה של מלאכים האשמורה הראשונה. שליש הראשון של לילה, שהלילה נחלק לשלש משמרות. ומשם ואילך לא מקרי מו זמן קריאת שמע דשכיבה, ולא קרינא ציה צשכנך. ומקמי זאת הכוכבים נמי יממא הוא ולא זמן שכיבה. והמקדימים וקורים קריאת שמע של ערצית מצעוד יוס, סומכים אהא דרצי יהודה דאמר לקמן צפרק תפלת השחר תפלת המנחה עד פלג המנחה, שהוא שעה ורציע קודם הלילה. וקי"ל דעצד כר' יהודה עצד, ומיד כשכלה זמן המנחה

עיר הדשה

מאימתי, לעולם מזכירין, והיינו טעמא דלא תנא לה תנא גופיה עלה דההיא, והבין המשיב דקושייתו היא אעיקרא דינא כמ"ש רש"י, ולכן השיבו התם קאי מזכירין וכו', ולהכי פריך א"כ הו"ל לתנא לשנותה התם מאי טעמא דשבקה עד הכא, ר"ל כפי הבנה שהבין בדבריו אלה ודאי דהתם לא קאי, וכדמוכחא מלתא מדלא שנאה רבי התם, א"כ אהיכא קאי, אלא אידי וכו'.

וההיא דתנן התם בפ"ח דפאה (מ"א) 'מאימתי כל אדם מותרין בלקט', תנא אקרא קאי דכתיב 'לעני ולגר תעזוב אותם' ודרשינן בזמן שעני וגר מצויים, הא לא, כל אדם מותרין, ולכן הוא שואל מאימתי, וע"ש מה שכתב התו"ט בשם הרמב"ם. וכן נמי ההיא

הערות וצינונים

ומסוים, אלא כל אחד קורא בזמן שכיבתו וקימתו, ואחר הנחה זו מביא רבינו קושיית הגמ' 'תנא אהיכא קאי' באופן מחודש, דודאי ידענו מהמקרא שצריך לקרות קריאת שמע ב' פעמים, אלא שלא שמענו שיש לה זמן מוגבל, ואהיכא קאי התנא דפשיטא ליה שיש לה זמן קצוב עד שהקשה 'מאימתי'.

ג. עתה מביא והולך רבינו שכל מקום שכתוב במשנה מאימתי, לא סגי שידענו קודם לכן את עיקר הדין השנוי במשנה, אלא בעינן שנדע גם כן שיש לו הגבלה או זמן קצוב, ורק לאחר מכן שייך להקשות מאימתי.

קושייתו היה כיון דכתיב ובשכבך ובקומך דמיניה ילפינן לק"ש של ערבית ושחרית, א"כ משמע לכאורה דכל הלילה וכל היום כשר, ואהיכא קאי דקתני מאימתי, דמשמע דיש גבול לק"ש², דהיכא דמשמע דלעולם קורין לא שייך למתני מאימתי, והיינו טעמא דלא תנא ההיא דריש תענית בפרק תפלת השחר ושבק ליה עד התם וכמ"ש התוס', ולזה תירץ תנא אקרא קאי דכתיב וכו', כלומר משמע ליה לתנא דזמן שכיבה לא כל הלילה הוא ויש לו זמן מוגבל, ולכן הוא שואל מאימתי קורין וכו'.

ובריש תענית ג"כ הכי [פריך תנא אהיכא קאי] דקתני וכו', רוצה לומר אי קאי אההיא דתנן התם בפרק תפלת השחר מזכירין גבורות גשמים, א"כ [מאי]

שמשמע לן ממשנה דר"ה דמזכירין גבורות גשמים רק בזמן מסוים, שוב שייך למיתני מאימתי, דיש לדון מאימתי זמן זה מתחיל.

ב. יש לבאר כונת רבינו ע"פ מש"כ להלן (מ"ג) וז"ל, אילו נאמר בשכבך הייתי אומר שכדרך כל אחד קאמר קרא, שאם הוא רגיל לישון אחר עבור ג' שעות או ב' מהלילה [הוא] זמן קריאתו, לכן הטיל הכתוב תנאי בדבר 'ובשכבך' לומר בשכיבת אחרים תלה רחמנא, והיינו בשעה שבני אדם שוכבים וכו', ע"כ. והיינו שיש מקום לפרש את המקרא 'ובשכבך ובקומך' שאין הכוונה לזמן מוגבל

מתחיל זמן קריאת שמע של ערצית: עד שיעלה עמוד השחר. דכל הלילה מקרי זמן שכיצה. והלכה כרצן גמליאל שגם חכמים מודים לו, ולא אמרו עד חנות אלף כדי להרחיק את האדם מן העצירה. ומיהו לכתחילה משהגיע עונת קריאת שמע של ערצית דמתניתין דהיינו מנחת הכוכבים, אסור לסעוד וכל שכן

וְשִׁיר שְׁלֵהם נחלק לג' חלקים ראשונה לכת אחת וכו'. והוי מני למיתני עד ד' שעות אלף נקט עד סוף האשמורה כדאמר בגמ' לאשמועינן שיש היכר לכל אדם דדבר דהא צפוק האשמורה הראשונה חמור ווער [וצפירושו לחומש פרשת חצות. רבן גמליאל אומר, עד שיעלה עמוד השחר. מעשה ממונה ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא. וצלשון משנה כמו שאמור צבגתן ותרש וכו']: עד שיעלה עמוד השחר. כתב הר"צ והלכה כר"ג שגם חכמים מודים לו ולא אמרו כו' רבנן כוותי סצירא להו והאי דקאמרי כו' וכ"כ הרמב"ם. כלומר צפירוש בצכבך כוותי סצירא להו דפירושו כל הלילה. ודלא כר"א. והאי דקאמרי כו' שהם עשו סייג וצאה פליגי עלי. וכ"כ ר"י ור"ש. דבסייג פליגי. וא"כ צסייג אין הלכה כר"ג דהא ר"ג עצמו הוה ר"ג לומר כוותי סצירא להו. משום דאי לא הכי יחיד רוצים הלכה כרצים. ולא כתבו הלכה כר"ג. אלא על עיקר דין תורה (וכ"כ ב"י סימן רנ"ה) דלהרמב"ם אין הלכה כר"ג לענין סייג: עמוד השחר. יש רגילין לפותרו כוכב השחר. *וראיתי לרד"ק צמומר אילת השחר (תהלים כג) שיש מפרשים אילת שם לכוכב השחר ע"כ]. אך צכאן אין נכון *לפרש שעמוד יהיה שם לכוכב ההוא] דאע"פ דכוכב נוגה קראוהו כוכב השחר מטעם שאין כאן מקומו. מ"מ לשון עמוד לא ידק. וז"ל הרמב"ם הוא האור הנוצץ צפאת מורח קודם עלות השמש צכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות וטעם זה קרצת שטח אור השמש מן הקיטורים העצים העולים מן הארץ תמיד אשר די עלותה מן הארץ אחד וחמשים מיל ע"כ. ופירוש שעות זמניות צמשנה דלקמן תמצאנו. אצל זה שכתב ג"א מיל *אם נפרשהו צערך האדם ההולך יכחישנו החוש. ואם צערך סבוב השמש יכחישו המושכל. כי לכל שעה ט"ו מעלות ולכל מעלה ט"ו

עיר חדשה

דתנן התם במס' שביעית (פ"ד מ"ו) 'מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית', ודאי דאקרא קאי, דכיון דכתיב (ויקרא כה ו) 'לכם לאכלה', ודרשינן לאכלה, ולא לסחורה ולא להפסד וכמ"ש הר"ב שם, א"כ אם יאכלם קודם בשולם, להפסד קרינן ביה, ולכן הוא שואל מאימתי. וכן היא דמעשרות דקתני מאימתי (פ"א מ"ב) ניחא ג"כ¹, דהתם בההיא תנן במשנה קמייתא דאינו חייב עד שיעשה אוכל, ודו"ק.

תו"ט ד"ה בתרומתן וכו' ולהכי נקט תרומתן וכו' א"ג וכו'.¹ ולי נראה דהני כהני רגילים לאכול התרומה שלהם שמפרישים מטבלם בטהרה יתירה, והיינו דאילו בתרומה דעלמא רגילים לאכלה בשאר ימי טהרה, אבל תרומה דידיהו אוכלים אותה סמוך ונראה לטבילה שנטהרים בה, ותנא דידן אשמועינן להא מילתא אגב אורחיה במה שאמר בתרומתן, רוצה לומר תרומה דידיהו¹, ודו"ק.

הערות וציונים

ד. דהתם קתני במשנה 'מאימתי הפירות חייבות במעשרות', וזה קאי על מה שאמרה קודם לכן 'אינו חייב עד שיעשה אוכל'.
ה. וכן דקדקו הרמ"ז ושנות אליהו והרש"ש.
ו. ראה בהון עשירי ובשושנים לדוד וברמ"ז שדקדקו אמאי קתני נכנסין ולא תני מותרין לאכול, ע"ש בדבריהם. ולדברי

פרסאות. הנה לשעה וחומש תת"ף מילין. והר"ר ענשכן חפץ אמר שמלת עלותה ז"ל עלותם. ומוסב על הקיטורים עכ"ד. והיטב אשר דיצר שאילו היה מוסב על השמש. היה ראוי שיאמר מן האופק כלשונו צמשנה ה' פ"ק דר"ה. ועכ"ז תמיה לי דכתיב צלוט כמו השחר עלה ויאלו המלמכים וגו'. וכתיב השמש ילא על הארץ ולוט צא לווערה וא"ר חנינא לדידי חזי לי ההוא אתרא והוא חמשא מילי. צפ"ט דפסחים. ושם אמרו דמהלך אדם צינוני כל היום יו"ד פרסאות לפי זה יתכן שיאמר עלות השמש צכדי שעה וחצי שעה מן השעות הזמניות כו' אשר די עלותה מן הארץ חמשה מיל וכו' וזה צמהלך אדם צשיעור שעות ההשויה. וכן שיעור מהלך האדם צשעות ההשויה צמשנה צ' פ"ג דפסחים. אצל שם ג"כ מקום עיון. ומיהו שיעור עלות השמש כפי שעות הזמניות שכן משתנה כפי הזמן ע"פ נטייתו. וצחצורו פ"א מהלכות ק"ש. כתוב כמו שיעור שעה. וצנוסחא אחרת עישור שעה. ולזו הסכים הכ"מ. והיינו ששיער רק תחלת עלייתו. ולפי פירושו צמשנה מצואר שעל עליית כל גופו משערין]. *ומצאתי לרופא מומחה וחכם כולל מהר"ר יוסף שלמה דאלמדדיגא מן קנדיאה צספרו צחלק שממנו שקראו צשם גצורות ה' שכתב שם צשם הרמז"ס נ"צ מיל ויהיה איך שיהיה הנה חיצת עלותה צצלשון פירוש הרמז"ס ז"ל עלותם כי מוסב על הקיטורים. והוי יודע צצספר הנזכר ציאר צמופת מאין ילא לו להרמז"ס שהוא דקדק יותר ועשה מופת על שאין עלייתם כי אם מ"ד מילין. ועוד תמצא צספר הנזכר צחלק שממנו שקראו אילס (עי' שם דף י"א) גם עיין צמשנה צ' פרק ג' דפסחים. וראה עוד זה מצאתי להראצ"ע צצפירושו לחומש פרשת צא צצסוק צין הערצים כתב שעה ושליש שעה מהשעות השוות. וכן עוד לו צפירושו לקהלת צצסוק עד שלא תחשך השמש עיין שם. ויש מי שר"ל שהרמז"ס קאי על קריאת הומיקים שזכר הר"צ צמשנה דלקמן ואין נראה לי לפי שא"כ לא היה סותם את דבריו:] הקטר חלבים ואיברים. פירש הר"צ של צין הערצים דכתיב היא העולה וכו' וכן כתב עוד סוף פרק צ' דמגילה וכן הרמז"ס שם. ואע"ג דפשטיה דקרא צכל עולה כתיב ולא דווקא צעולת תמיד וצריש פרק ו' דפסחים מוכח דכל אימורי קדשים דינן כל הלילה אלא נקטי מילתא פסיקא וצפירושו הרמז"ס צצכאן וצספרו פרק ד' מהלכות מעשה קרבנות ופרק א' מהלכות תמידין מצואר שעל כל חלצי הקרבנות וכל איברי העולה נאמר. ולשון רש"י

לישן עד שיקרא קריאת שמע ויתפלל: מעשה שבאו בניו מבית המשתה. בני רצן גמליאל שמעינהו לרצן דאמרי עד חלות, והכי קאמרי ליה, הא דפליגי רצן עלך, דוקא קאמרי עד חלות ותו לא, ויחיד ורצים הלכה כרצים, או דילמא רצן כוותך סצירא להו, והאי דקאמרי עד חלות, כדי להרחיק את האדם מן העצירה. ואמר להו, רצן כוותי סצירא להו, והאי דקאמרי עד חלות כדי להרחיק את האדם מן העצירה ותיידיס אתם לקרות: ולא זו בלבד. כולה מילתא דרצן גמליאל היא דאמר לצניו: הקטר חלבים. של קרבנות: ואברים. של עולת תמיד של צין הערצים שזרק דמו ציום, מנזה להעלות הנתחים כל הלילה, דכתיב (ויקרא ו) היא העולה שיעור מהלך האדם צשעות ההשויה צמשנה צ' פ"ג דפסחים. אצל שם ג"כ מקום עיון. ומיהו שיעור עלות השמש כפי שעות הזמניות שכן משתנה כפי הזמן ע"פ נטייתו. וצחצורו פ"א מהלכות ק"ש. כתוב כמו שיעור שעה. וצנוסחא אחרת עישור שעה. ולזו הסכים הכ"מ. והיינו ששיער רק תחלת עלייתו. ולפי פירושו צמשנה מצואר שעל עליית כל גופו משערין]. *ומצאתי לרופא מומחה וחכם כולל מהר"ר יוסף שלמה דאלמדדיגא מן קנדיאה צספרו צחלק שממנו שקראו צשם גצורות ה' שכתב שם צשם הרמז"ס נ"צ מיל ויהיה איך שיהיה הנה חיצת עלותה צצלשון פירוש הרמז"ס ז"ל עלותם כי מוסב על הקיטורים. והוי יודע צצספר הנזכר ציאר צמופת מאין ילא לו להרמז"ס שהוא דקדק יותר ועשה מופת על שאין עלייתם כי אם מ"ד מילין. ועוד תמצא צספר הנזכר צחלק שממנו שקראו אילס (עי' שם דף י"א) גם עיין צמשנה צ' פרק ג' דפסחים. וראה עוד זה מצאתי להראצ"ע צצפירושו לחומש פרשת צא צצסוק צין הערצים כתב שעה ושליש שעה מהשעות השוות. וכן עוד לו צפירושו לקהלת צצסוק עד שלא תחשך השמש עיין שם. ויש מי שר"ל שהרמז"ס קאי על קריאת הומיקים שזכר הר"צ צמשנה דלקמן ואין נראה לי לפי שא"כ לא היה סותם את דבריו:] הקטר חלבים ואיברים. פירש הר"צ של צין הערצים דכתיב היא העולה וכו' וכן כתב עוד סוף פרק צ' דמגילה וכן הרמז"ס שם. ואע"ג דפשטיה דקרא צכל עולה כתיב ולא דווקא צעולת תמיד וצריש פרק ו' דפסחים מוכח דכל אימורי קדשים דינן כל הלילה אלא נקטי מילתא פסיקא וצפירושו הרמז"ס צצכאן וצספרו פרק ד' מהלכות מעשה קרבנות ופרק א' מהלכות תמידין מצואר שעל כל חלצי הקרבנות וכל איברי העולה נאמר. ולשון רש"י

הערות וצינונים

רבינו יתישב שפיר דהתנא רוצה להשמיענו שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן [שהפרישו מטבלן] מיד לאחר הטהרה, ולא עסיק התנא רק בזמן היתר האכילה אלא בהנהגת האכילה בפועל.

על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הצוק: וכל הנאכלין ליום אחד. כגון תודה ומטאת ואשם וכיוצא בהם שהם נאכלים ליום ולילה, זמן אכילתן עד שיעלה עמוד שחר והוא המציא לידי נותר: אם בן למה אמרו חכמים עד הצות. בק"ש וצאכילת קדשים, אבל בהקטר חלבים ואיברים לא אמרו זו חכמים עד שחזר כלל, ולא נקט ליה הכא אלא להודיע שכל דבר שמזותו צלילה כשר כל הלילה: כדי להרחיק את האדם מן העבירה. שלא יצא לאכלן אחר

הקטר חלבים ואיברים של קרבנות נזרק דמן ציוס: וכל הנאכלין ליום א'. עיין מה שכתבתי בסוף פסחים: א"כ למה אמרו וכו'. כתב הר"צ אבל בהקטר חלבים ואיברים לא אמרו זו חכמים עד שחזר כלל וכו' עד כשר כל הלילה וכן כתב רש"י וסיים והכי נמי תנן בפרק צ' דמגילה כל הלילה כשר וכו' להקטר חלבים ואיברים ע"כ. כלומר וציוס דוכתא לא אשתמיט למיתני עד שחזר. ומכל מקום זו לאו ראייה גמורה היא דדילמא רצן גמליאל שמעינהו לרצן דקאמרי הכי

וכיון שסידר רבינו הקדוש דברי רצן גמליאל כחן שזב סמך על עדותו ולא הוסיף לשנות דברי חכמים בהדיא והרמז"ס צפ"ד מהלכות מעשה הקרבנות פסק בהקטר חלבים ואיברים עד שחזר. וכתב עליו זעל כסף משנה דמשנה היא בצרכות ע"כ. והא לימא לדברי רש"י. ולכך נראה לי דלאו ממתינתין שמעה לה הרמז"ס אלא מדתניא בתוספתא (פ"ב דמגילה) דדבר שמזותו צלילה כשר כל הלילה אבל אין חייבין עליהן משום נותר וכו' עד שיעלה עמוד

עיר חדשה

תו"ט ד"ה א"כ למה אמרו וכו' וכ"כ רש"י וסיים וכו' ומ"מ זו לא ראייה וכו'. ודבריו אינם מובנים, דכבר כתב איהו גופיה בד"ה עד שיעלה עמוד השחר דבסייג הוא דפליגי רבנן, וקי"ל לדינא [כוותיהו], וא"כ הוה ליה לתנא לאשמועינן פלוגתייהו בהקטר חלבים לגבי סייג דהלכתא כרבים לגבי יחיד, ומדלא אשתמיט תנא לאשמועינן הא מלתא, שמע מינה דלא עשו סייג, זו היא דעת רש"י, ולפי דברי התו"ט

שכתב שרבינו הקדוש סמך על עדות רבן גמליאל א"כ גם בכאן היה לו לסמוך על עדותו ולמה שנה דבריהם¹, אלא קושטא דמלתא כדארמין, ודוק. שם בא"ד והרמב"ם פסק וכו' וכתב עליו הכ"מ וכו' והא לימא וכו' לכך נראה וכו'. ולא ידענא מה הביין בדברי הכסף משנה, שסתר דבריו לחנם, ודחק עצמו במה שפירש, דכוונת הכ"מ היא שהרמב"ם סובר שהתנא דידן שנה לדין הקטר חלבים ואברים לעניין

הערות וצינונים

ז. רבינו מקשה על התו"ט בדרך ממ"ג, דאם סמך התנא על עדות רבן גמליאל שנחלקו חכמים עליו לענין הקטר חלבים ואיברים, ועשו סייג לחייב ההקטרה עד שחזר, א"כ מדוע לא סמך עליו אף לענין קריאת שמע, והרי התם השמיענו התנא דעת חכמים בהדיא שעשו סייג וחייבו לקרות ק"ש עד שחזר, ובפרט שהלכה כדעת חכמים, ובודאי משום הכי היה לו לתנא לשנות דעתם בפירושו. ובדעת התו"ט, שהוא באמת דעת הרמב"ם בפירושו המשנה כאן, י"ל דס"ל דלעניין ק"ש שהיא סוגיא בדוכתא שנה דברי חכמים בפירושו, אך לענין

אכילת קרבנות והקטר חלבים דבאו בכאן אגב אורחא סמך על דברי רבן גמליאל. עוד יש ללמוד מדברי רבינו דאף שלא אמר רבן גמליאל דלא עשו סייג על הקטר חלבים ואיברים, ילמד סתום מן המפורש, וכשם שלא עשה סייג בקריאת שמע עד שחזר הוא הדין שלא עשה סייג באכילת קרבנות ובהקטר חלבים, ובאמת שנלמד הוא מק"ו, דאם בקריאת שמע שהוא מסור ביד כל אחד ואחד לא עשו סייג לדעת רבן גמליאל, ק"ו שלא יעשו סייג בהקטר חלבים שהם מסורים לכהנים שהם זריזים וזהירים במצות.